

ULUSLARARASI HUKUKTA BİRLEŞMİŞ MİLLETLER VE AFGANİSTAN OPERASYONU

Av. Ayşe ÖZKAN*

America suffered from grave psychological damage with the September 11 atrocities and acted quick to respond to the challenge. The US use of force brought the legality and the legitimacy of the issue back into the agenda of world politics. In this article, the author aims to analyse the operation taking place in Afghanistan within the framework of the law of use of force.

Giriş

Temelleri 1648 tarihli Westphalia Anlaşmasına kadar giden çağdaş uluslararası hukuk düzeni devletler arası ilişkilerde güç kullanımını bir araç olmaktan çıkarmıştır. 17. yy'dan sonra geliştirilen yaklaşımlar, barış dönemi getirmekle birlikte kurulan dengelerin adil olmasını sağlayamamıştır. 20. yy'da barışı sürdürme amaçlı ilk girişim olan Milletler Cemiyeti de, iç çatışmalar, etnik ihtilaflar, insan hakları ihlalleri olarak adlandırılan uyuşmazlıkların yaşanmasını engellemekte yetersiz kalmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında ise, Birleşmiş Milletler (BM) Anlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı kararlarına dayalı bir uluslararası hukuk düzeni oluşturulmuştur. BM anlaşmasının kuvvet kullanmaya ilişkin getirdiği düzenlemeler, örgütün üyesi olsun olmasın tüm devletleri kapsayıcı ve bağlayıcı nitelik taşıması bakımından önemlidir.¹ Bununla birlikte uluslararası toplumun tabiatından doğan uluslararası politik baskılar, yerel ekonomik faktörler ve sosyo-kültürel eşitsizlikler gibi daha birçok nedene bağlı olarak devletler, şiddetten kaçınma amacı taşıyan ortak kurallara uymaya karşı sıklıkla direnç göstermeye devam etmektedir.

* Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Asistan

¹ Christopher C. Joyner, "The United Nations As International Law-Giver", Christopher C. Joyner, (der) *The United Nations and International Law*, Cambridge 1997, ss. 433-457.

Avrasya Dosyası, BM Özel, İlkbahar 2002, Cilt: 8, Sayı: 1, s. 238-257.

Merkezinde BM'nin yer aldığı bu sistem, temel olarak güç kullanma ya da güç kullanma tehdidinde bulunmayı yasaklamaktadır. BM Anlaşması'nın istisnai olarak güce başvurulmasını düzenleyen VII. Bölümü hükümlerinde ise, 'müşterek zorlama tedbirleri' ve 'meşru müdafaa' olmak üzere iki durumdan bahsedilmektedir. Bu zorunlu istisnalar dışında uluslararası ilişkilerde güce başvurulması günümüz uluslararası hukuk anlayışına aykırıdır. Ancak uluslararası hukuk kurallarının kesin yaptırımların uygulanmasında yetersiz kalmasının yarattığı boşluklar hukuksal olmayan güç kullanımına fırsat verebilmektedir. BM bünyesinde örgütlenme düzeyinin ilerlemesiyle, uygulatıcı güce sahip olmayan uluslararası hukukun boşluklarının giderilmesi amaçlandığı halde, bu hedef bugüne kadar gerçekleştirilememiştir. Bu nedenle söz konusu güç kullanma yasağını aşındıran uluslararası müdahaleler ve askerî ihtilaflar bugüne kadar sıklıkla yaşanmıştır. Bu konuda en kötü sicile sahip ülkelerin başında da Amerika Birleşik Devletleri gelmektedir. ABD 1986'da Libya'ya karşı gerekçe gösterdiği iddiaları kanıtlamadığı halde bu ülkeye hava bombardımanı düzenlemiştir. 1998'de politik ve stratejik kaygılarla Sudan'daki El-Şifa ilaç fabrikasını vurmuştur; bunun neden olduğu insanî felaketler ve bu konuda BM tarafından yapılacak bir soruşturma yine ABD tarafından engellenmiştir. 1980'lerin Reagan yönetimi döneminde, ABD'nin Nikaragua müdahalesinin şiddete dayanması durumu Uluslararası Adalet Divanı'nın 1986 yılında verdiği kararla saptanmıştır.² Yine BM Genel Kurulu'nda, terörle mücadele konusundaki karar tasarısının oylanmasında karşı oy kullanan iki ülkeden birisi ABD olmuştur (diğeri İsrail). Ayrıca 1998'de Usame Bin Ladin'i barındırdığı iddiasıyla ABD'nin Afganistan'a düzenlediği füze saldırıları da hukuksal bakımdan eleştiriye açıktır.³

Yukarıdaki ABD ile ilgili olayların da örneklediği gibi, çoğunlukla Güvenlik Konseyi'ndeki veto sistemi nedeniyle güçlü devletlerin engellemeleri, BM mekanizmalarının işletilmesinin önüne geçmiştir.⁴ Özellikle son yıllarda yaşanan, Ruanda'da soykırımın, Yugoslavya'da etnik temizliğin önlenememesi gibi krizler BM'nin itibarını sarsmıştır. Bu çalışmanın bakış açısı iki temel noktada ifade edilebilir: İlk olarak, ABD'nin uluslararası hukuka karşı bugüne kadar gösterdiği duyarsızlık

² Bkz: 27 Haziran 1986 tarihli Uluslararası Adalet Divanı Raporu; Aynı konuyla ilgili olarak bkz: D. J. Harris, *Cases and Materials on International Law*, Londra 1991; ve Max Hilaire, *International Law and the United States Military Intervention in the Western Hemisphere*, Boston 1997, ss. 97-108.

³ Afganistan'da 11 Eylül öncesi terörizm faaliyetlerine ilişkin Güvenlik Konseyi kararları: 1214/1998, 1267/1999, 1333/2000, bkz: Carsten Stahn, "Security Council Resolutions 1368 (2001) and 1373 (2001): What They Say and What They Do Not Say," *European Journal of International Law*, Web sitesi: <http://www.ejil.org>.

⁴ Joseph P. Bialke, "United Nations Peace Operations: Applicable Norms and the Application of the Law of Armed Conflict", *Air Force Law Review*, Sayı 50, 2001.

Diğer bir bakış açısı, BM'nin NATO ve Varşova Paktı gibi örgütlere nispetle teknik olarak bazı dezavantajları bulunduğu şeklindedir. BM'nin kapsayıcılığı bakımından üzerinde uzlaşmış ortak bir muhatabı olmamasına karşın, diğer ikisinin kuruluş sebebi olan tehdit unsuru tanımlanmıştır ve düşmanın kendileri dışında olduğu gerçeği temelinde kurulmuşlardır. Yani sistemde, iştirakçilerinin bağlılığını sağlayan bir ortak kabul vardır.⁶ BM'de bu olmadığı için kolektif güvenlik sistemini sürdürmesi teknik olarak daha zordur. Yani BM'de potansiyel düşman sistemin içindedir. Sorunu çıkaran büyük bir devlet olduğunda kurulan mekanizmalar işlemediğinden, sistemin kendisini üretenler sistemi ihlal ettiğinde çıkmaza girilmektedir. Büyük devletlerden biri söz konusu olduğunda, sistem tarafından öngörülen tüm yapıcı tedbirler soyut verilerden ibaret kalmaktadır. Yine BM'nin sürekli bir orduya sahip olması, proje olarak gündeme getirilmiş olmasına rağmen, bu ordunun bir türlü oluşturulamaması politik eşitsizliklerin yarattığı belirsizliklere bağlanabilir.

Tüm bu sorunlarına rağmen BM, günümüzde hâlâ dünya barışını kurma ve koruma iddiasında olan global nitelikteki tek örgüttür. BM organlarınca ortaya konan hukuksal düzenlemeler, anlaşmalar, ilkeler ve normlar uluslararası kamu hukukunun⁷ temel şekillendiricileri olmaktadır.⁸ Ayrıca, örgütün işleyişinde mevcut olan sorunları bütünüyle örgüt yapısına mal etmek de yanıltıcı olabilir; çünkü aslında BM uluslararası sistemdeki eşitsizlikleri ortadan kaldırmak değil, hukuku kullanarak adaletsizlikleri minimize etmek gibi bir role sahiptir.

BM Anlaşması Çerçevesinde Kuvvet Kullanma

BM tarafından Uluslararası Hukukta kuvvet kullanma yasağının iki istisnası Anlaşmanın VII. Bölümünde düzenlenmiştir.⁹ 'Müşterek zorlama tedbirleri' olarak ifade edilen birinci istisna 42. maddede, ikinci istisna olan 'meşru müdafaa hali' ise 52. maddede düzenlenmiştir. Bunların dışında bir de yan istisnai durum olarak bölgesel örgütlerin müşterek askerî zorlama tedbirlerine katılma yoluna yer verilmiştir.¹⁰ Çalışmanın bu bölümünde, Afganistan krizinde ABD'nin başvurmuş

⁷ Türkçede Devletler Genel Hukuku ya da Uluslararası Hukuk olarak adlandırılan disiplinin orijinal isim karşılığı Uluslararası Kamu Hukuku'dur.

⁸ Oscar Schachter, 'The UN Legal Order: an Overview', The United Nations and International Law, der...

⁹ BM dönemi öncesi ve sonrasında kuvvet kullanma yasağı ve istisnalarının kapsamı hakkında bkz.: Funda Keskin, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karşıma ve Birleşmiş Milletler*, Ankara, Mayıs 1998 ve Stanimir Alexandrov, *Self Defence Against the Use of Force in International Law*, Boston, 1996, s. 1-19.

¹⁰ Berdal Aral, *Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı*, Kırkkale, Ağustos 1999, s.13-14 ve Stanimir Alexandrov, "Collective Self Defense by a Regional Organization"...

olduğu, güç kullanma yasağının ikinci istisnası olan meşru müdafaa müessesesi ele alınacaktır.

Tüm hukuk sistemleri hukuka aykırı bir saldırıya maruz kalanların gerekli koşullar gerçekleştiğinde kendilerini güç kullanarak savunmalarına imkan tanımaktadır. Ayırıcı olan nokta bu güç kullanma hakkının yaygınlık düzeyidir. Eğer merkezileşmiş bir hukuk sisteminden bahsediyorsak meşru savunma kalıbına sığdırılan güç kullanma hakkına başvurulma sıklığı azdır; eğer hukuksal mekanizmaların tek elde toplanmadığı olgunlaşmamış bir hukuk sisteminden bahsediyorsak bu hakka başvurulma sıklığı daha fazladır.¹¹ Bu teorik değerlendirmenin verdiği netice, uluslararası hukukta merkezî bir yargılama sistemi geliştirilmediği sürece güç kullanma halinde meşru savunma hakkına yapılan atıfların daha yoğun olarak yapılabileceğidir.

Uluslararası hukukun disiplin olarak taşıdığı zayıflığın ötesinde, meşru müdafaa kavramının en önemli zaafı, kolaylıkla yasal sınırlarının aşılıp kötüye kullanılmaya müsait olmasıdır. Uygulamada devletler genellikle kendileri söz konusu olduğunda 51. maddeyi geniş yorumlamakta, başka devletler söz konusu olduğunda sınırlayıcı yorumlama eğilimi göstermektedirler. Ancak meşru müdafaaaya girişen devletin, bu hükmün kapsamının dışına çıkması hakkın kötüye kullanımını teşkil eder ki, bu ne teamül hukukuna ne de BM Anlaşmasına dayanarak haklılık iddia edilebilecek bir durum değildir. Aşağıda konunun ağırlıklı olarak tartışılacak boyutu, BM hukukunda yer alan bu istisnai güç kullanma hakkının yasal temelini ötesinde, Afganistan operasyonundaki 'uygulanabilirlik' niteliğidir.

Kuvvet kullanma yasağı çerçevesinde meşru müdafaa hakkının düzenlenmesi hususu, Birleşmiş Milletler gündemine ilk kez global ve bölgesel güvenlik tartışmalarının yapıldığı San Francisco Konferansı sırasında getirilmiştir. Yapılan görüşmeler sonunda meşru savunma hakkı, uluslararası ilişkilerde güce başvurulmasını yasaklayan BM Anlaşması 2(4) hükmüne zorunlu bir istisnası olarak kabul edilmiştir.¹²

BM anlaşması 51. maddesinde yer alan meşru müdafaa, 'kolektif' ve 'bireysel müdafaa' olmak üzere iki şekilde düzenlenmiştir. Bireysel meşru müdafaa, BM üyelerinden birinin silâhlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi (GK) uluslararası barış ve güvenliği korumak için gerekli önlemleri alınca kadar kendini savunma yetkisine sahip olmasıdır. Müşterek meşru müdafaa ise savunma eylemine birden çok devletin katılımıyla gerçekleşen meşru müdafaa eylemini

¹¹ Konu hakkında bkz: Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri-I. Kitap*, s. 6-7-8.

¹² Stanimir Alexandrov, "Self Defence Against the Use of Force...", s. 71-81

ifade eder. 51. madde, aşağıda ayrıntısıyla ele alınacağı gibi alınan önlemleri GK'ne bildirme yükümlülüğü getirmektedir.

Gerek bireysel, gerekse kolektif meşru müdafaa konusunda, somut durumlarda karşılaşılan zorlukların etkisiyle bugün hala tartışmalar yapılmaktadır. Önceden GK'nin iznini alma koşulu bulunmaması, 51 maddenin verdiği güç kullanma yetkisinin kapsamını belirleme sorununu ortaya çıkarmıştır. Yani GK'den izin almadan güç kullanma yetkisine dayanan devletin eylemleri nereye kadar sürebilir, ya da bu güç kullanma yetkisi hangi düzeyde sona erecektir?. Bu konuda uygulamadaki sıkıntılar nedeniyele hâlâ belirsizlikler yaşanmaktadır.

ABD Harekatının Dayandırıldığı Meşru Müdafaa Kavramının Sınırları

BM Sekreterine yönelik yazılı bildirimlerinde, ABD ve İngiltere'nin 8 Ekim 2001'de Afganistan'da başlattıkları askerî hareketin hukuksal dayanağı olarak meşru müdafaa hakkına ilişkin BM Anlaşması hükmü gösterilmiştir.¹³ Bu bölümde meşru müdafaa yoluna başvurmada aranan koşullar¹⁴ Afganistan hareketiyle ilişkilendirilerek değerlendirilmektedir.

Meşru müdafaa yoluna gidilmesinde birinci koşul bir silâhli saldırının gerçekleşmiş olmasıdır.¹⁵ Buna göre, saldırı olasılığının varlığı yeterli değildir. Örneğin İsrail'in, 1981'de tehdit oluşturduğu gerekçesiyle Irak'taki nükleer tesisi vurması 51.madde kapsamında kabul edilmemiştir. Yine İsrail'in Tunus'taki FKÖ karargahını, kendisine yönelik terör ürettiği gerekçesiyle vurması BM Güvenlik Konseyi'nce kınanmıştır. Çünkü burada mevcut bir saldırı değil, sadece bir saldırı olasılığı söz konusudur. Afganistan operasyonunda ise bilindiği gibi, 11 Eylül'de İkiz Kulelere ve Pentagon'a yöneltilen bir saldırı sözkonusu olduğundan bu yönüyle birinci koşulun gerçekleşmiş olduğu Güvenlik Konseyi kararlarıyla da sabit olmuştur.¹⁶

İkinci koşul olarak saldırının silâhli olmasında ise silâhli olma niteliğini belirten araçlar hukukunda tanımlanmamıştır. Bununla birlikte uçakların silâh olarak kullanılması daha önce, II. Dünya Savaşı

¹³ Güvenlik Konseyi Başkanının ilgili basın bildirisi için bkz: www.un.org/News/Press/docs/2001/afg152.doc.htm

¹⁴ Konuyla ilgili olarak bkz: Berdal Aral, *Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa...* ve Stanimir Alexandrov, *Self Defence Against the Use of Force...*

¹⁵ 51. madde anlamında 'silâhli saldırı' hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Stanimir Alexandrov, *Self Defence Against the Use of Force...*

¹⁶ 1363 sayılı kararda GK silâhli saldırının varlığını saptamıştır.

sırasında Japon savaş uçaklarının ABD gemilerine yaptıkları intihar saldırıları (kamikaze) örneğinde görülmüştür.

Meşru müdafaa hakkının doğmasında, 'saldıran' ve 'saldırılan' olmak üzere iki taraf olması da bir diğer koşuldur. Bu unsurla ilgili olarak 11 Eylül örneğinde sorgulanan nokta, meşru müdafaa da iki tarafın varlığı çerçevesinde, Afganistan'ın saldırıyla ilişkilendirilmesi düzeyindedir. Ancak kamuoyuna açıklanmayan bazı deliller ilgili yetkililere sunulduğunda uluslararası toplum, terörist Usame Bin Ladin'i barındıran Taliban yönetiminin bu saldırılardan sorumlu olduğuna ikna olmuştur. Bu noktada bakacağımız yer teamül kurallarının oluşumunda etkinliği olan dava hukuku yani uluslararası mahkeme kararlarıdır. Nikaragua davasında Uluslararası Adalet Divanı, bir ülkedeki silahlı gruplara yapılan yardımın güç kullanma kapsamına dahil olacağını değerlendirmiştir. Buna göre uluslararası El Kaide örgütü gerçek fail olarak kabul edildiğinde, Taliban yönetimindeki Afganistan meşru müdafaa eyleminin muhatabı olacaktır.

Burada eklenmesi gereken bir husus da, ABD'nin stratejik müttefiki olan İngiltere başta olmak üzere birden çok devletin operasyona katılmış olmasıdır. Bu düzeydeki bir işbirliği Afganistan operasyonunu kolektif meşru savunma kapsamına sokmaktadır. Aynı zamanda daha sonraki bölümde değinileceği gibi Afganistan örneği 11 Eylül'ün hemen ertesinde, ABD'nin NATO Anlaşmasının 5. maddesine atfen NATO üyesi ülkelerin de, gerek operasyon safhasında gerekse uluslararası güç mutabakatına dayalı olarak ABD'yi çeşitli şekillerde desteklemiş olmaları nedeniyle bölgesel güvenlik örgütleriyle işbirliği halinde gerçekleştirilen kolektif meşru müdafaa tanımlaması kapsamına dahil edilebilir. Bu arada kolektif meşru müdafaya katılan devletlerin saldırı eyleminin doğrudan mağduru olmaları da gerekmez. Çünkü 51. maddenin amacı bölgesel ya da bölgesel değil global barış anlayışını korumaktır. Afganistan Operasyonu bu bakımdan da hukuka uygunluk taşımaktadır. Ayrıca, BM anlaşmasının getirdiği düzenlemeler örgütün üyesi olsun olmasın tüm devletleri kapsayıcı ve bağlayıcı niteliktedir. Dolayısıyla, 51.madde temel bir hukuk prensibi olan '*hakkın yükümlülüklerden ayrılmazlığı*' ilkesine de uygun olarak sadece getirdiği haklar değil yükümlülükler de operasyona katılmış olan tüm devletleri bağlayıcı niteliktedir. Böylece operasyona katılan tüm devletler sorumluluk altına girmiş olmaktadır.

Meşru müdafaa unsurlarından bir diğeri, Meşru müdafaa eyleminin saldırı eylemiyle orantılı olması ve meşru müdafaa amacını aşmamasıdır. Buna göre tehdidin ortadan kalktığı aşamada meşru müdafaa eyleminin sona erdirilmesi gerekmektedir. Karşı eylem olarak

başlatılan savunma eylemi, savunma amacının dışına çıktığı safhada meşruiyetini yitirir. Bu bağlamda Başkan Bush'un Afganistan'da askerî operasyonun tamamlanması sonrası için yaptığı yorumlar¹⁷ operasyonun uluslararası alanda meşruiyetinin kabulüne ilişkin duyarsız kalmadıklarını göstermiştir.

Savunma harekâtının meşruiyetine ilişkin önemli bir husus da hareketin işlevini tamamladığı noktada konunun Güvenlik Konseyi'ne intikal etmesi gereğidir. Saldırının sona ermesi Güvenlik Konseyi'nin eyleme geçmesi anında gerçekleşmelidir. Çünkü doğası gereği meşru müdafaa hakkı geçici bir yetkilendirme getirmektedir. Hatta 51. maddeye dayanılarak girilen eylemleri sona erdirilip erdirilmemesine ilişkin kararı GK verecektir.¹⁸ Ancak pek çok somut olayda veto mekanizması ve GK'nin sorumluluklarını yerine getirmede isteksiz-pasif davranması bu kuralın işletilmesini engellemiştir. Afganistan operasyonu hakkında da aynı geleneğe uygun olarak BM GK'nin kesin ve somut adımlar atmaktan kaçınarak yarattığı belirsizliklerin ABD tarafından doldurulduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte bu özellik yani 51. madde'de düzenlenen meşru savunma hakkının¹⁹ geçiciliği (Güvenlik Konseyi devreye girene kadar sürmesi), teamül hukukuna dayandırılan meşru savunma hakkına kıyasen daha zayıf bir koruma getirdiği anlamında değerlendirilmemelidir.²⁰ Hatta bir teamül hukuku ögesinin, BM Anlaşmasında düzenlenmek suretiyle güçlendirildiğini iddia etmek mümkündür. Meşru müdafaa hakkının kullanımına ilişkin önemli bir eleştiri ise, önceden hakkın kullanılabilmesi için Güvenlik Konseyi'nin rızasının, yetkilendirmesinin aranmasıdır.²¹ Önceden izin alma şartı konmamasının nedeni veto mekanizmasının kötüye kullanılmasını önlemek olarak açıklanmaktadır. Diğer bir deyişle eğer GK'nden önceden izin almak gerekseydi daimi üyelerin engellemesi karşısında haklı durumlarda meşru müdafaa hakkının kullanılmaması

¹⁷ Fareed Zakaria, "The Coming Priority: Nation-Building Lite", Newsweek, 22 Ekim 2001, s. 17.

¹⁸ Stanimir Alexandrov, *Self Defence Against the Use of Force...* s. 146.

¹⁹ Teamül hukuikundan kaynaklanan meşru müdafaa hakkıyla ilgili olarak bkz: Stanimir Alexandrov, *Self Defence Against the Use of Force...*s.93-95; Alexandrov'a göre teamüli meşru müdafaa hakkını 51. maddedeki düzenlemeyle üç yönde genişletilmiş olmaktadır: İlk olarak BM dışındaki devletleri de 'saldırıya uğrayan' kapsamına almıştır; ikinci olarak kolektif ve bireysel savunma ayrımını getirmiştir; üçüncü olarak alınan tedbirleri GK gerekli önlemleri alıncaya kadar geçerli olacağı hükmünü getirmiştir, s. 95.

²⁰ Alexandrov teamül hukukundan kaynaklanan meşru savunma hakkını doğal hukukun bir müessesesi olarak değerlendirmektedir(s. 136); Uluslararası Adalet Divanı ise Nikaragua yargılamasında BM anlaşmasından öncesinde teamül hukuku ögesi olarak meşru müdafaa hakkının var olduğunu kabul ederken, BM anlaşmasına 51. maddenin eklenmesiyle BM hukuku ve Anlaşmalar hukukunda ilgili düzenlemelerin getirilmesiyle bu hakkın geliştirildiğini belirtmiştir.

²¹ Karşılıklığa yer vermemesi bakımından, tartışmalı bir hususla ilgili olarak, saldırıya uğrayan devletin karşı eylemi başlatmadan önce GK'ne bildirimde bulunmasıyla izin alma kavramının farklı değerlendirdiğimizi vurgulamak gerekmektedir.

ya da kullanımının geciktirilmesi gibi adaletsiz neticeler doğabilirdi. Bu bakımdan tutarlılık gösteren mevcut düzenleme, bir başka açıdan ciddi bir mahzuru içermektedir. 51. maddeye dayanarak haksız yere meşru savunma hakkını kullandığı iddiasını ortaya atanlar bu düzenleme sayesinde korunmuş olmaktadır. Örneğin ABD'nin 1958'de Lübnan'a askerî müdahalesi, 1983'te Grenada'ya müdahalesi, 1986'da düzenlediği Libya bombardımanı ve 1993'te sivillerin ölümüyle sonuçlanan Irak saldırısı, 51. maddeye dayandırılmış; 1976'da İsrail, kendi ülkesinden kalkan bir uçağın kaçırılması üzerine Entebe (Uganda) havaalanına müdahalede bulunması 51. maddeye sığdırılmak istenmiştir. Aynı şekilde İngiltere, 1958'de Ürdün'ü işgalini, SSCB 1968'deki Çekoslovakya işgalini ve 1979'de Afganistan'a girişini, Vietnam 1978'deki Kamboçya'yı işgalini hep meşru müdafaa hakkına dayandırmışlardır.

Güvenlik Konseyi'nin meşru müdafaa için devletleri yetkilendirmesi zorunluluğu olmadığından, devletlerce alınan önlemlerin hukuksal kapsamı ve niteliği birçok olayda tartışma konusu olmuştur. Bu konudaki en önemli örnekler, 1950 Kuzey Kore ve Irak'a yönelik askerî hareket düzenlemeleridir.²² Kore krizinde (istisnai olarak nitelenen) 85 sayılı kararla BM, ABD liderliğinde askerî birliklerin organize edilmesi yetkisini vermiştir.²³ Buna rağmen Kore örneğinde²⁴ alınan önlemlerin hukuksal nitelendirmesi konusunda tartışmalara katılanların bir kısmı, 51. maddeye dayalı kolektif meşru müdafaa olduğunu savunurken, diğer bir kısmı ise GK'nin BM Anlaşması VII. Bölümdeki yetkilerini bir grup devlete devretmesini kolektif kolluk tedbiri olarak değerlendirmişlerdir. Körfez Krizi örneğinde ise Irak'a karşı düzenlenen askerî operasyon, hem BM Anlaşması 42.maddedeki unsurları, hem de 51. maddedeki kolektif meşru müdafaa'nın unsurlarını içeren GK kararları²⁵ nedeniyle, kolektif güvenlik tedbiri ve kolektif meşru müdafaa olmak üzere yine iki farklı şekilde yorumlanmıştır.

Afganistan operasyonuna gelince, birçok yönüyle yukarıdaki örneklerden ayrılmaktadır. En başta Güvenlik Konseyi'nin 1363 ve 1378 sayılı kararlarında, aşağıda ayrıntılı olarak bahsedileceği gibi açık bir yetkilendirme sözkonusu değildir. Güvenlik Konseyi'nin bu kararlardaki ifadelerinde yetkilendirme ya da öneri yer almamıştır. Bununla bir-

²² Carsten Stahn, "Security Council Resolutions...", *European Journal of International Law*, Web sitesi: <http://www.ejil.org>.

²³ İbrahim Kaya, "11 Eylül Saldırıları ve Sonrası: Uluslararası Hukukta Askerî Müdahale", *Stratejik Analiz*, Sayı 19, Kasım 2001, s. 102-107.

²⁴ Bkz: Güvenlik Konseyi (1950 tarihli) 83 ve 84 sayılı kararları.

²⁵ Bkz:Güvenlik Konseyi (1990 tarihli) 660,661,678 sayılı kararları.

.....
**İlgili hukuksal
 prosedürün
 izlenmemiş olmasında
 sorumluluğun sadece
 ABD'ye değil,
 harekate ağırlığını
 koyamayan BM'ye de
 yüklenmesi
 gerekmektedir.**

likte GK'nin sahip olduğu yetkileri aksi yönde kullanmamış olması nedeniyle, karar metninin lafzına bağlı kalan birçok yorumcunun kabul etmemesine rağmen, üstü örtülü bir yetkilendirmenin varlığından söz edilebilir. Yani kararlarda açık bir yetki devrine yer verilmemiş olsa da, sonuç olarak bu iki karar Afganistan Operasyonuna meşruiyet kazandırmıştır. Ayrıca Güvenlik Konseyi'nin çekimser tutumu yüzünden, 1363 sayılı kararında belirttiği şekilde kendi üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmeyecek tüm alanı ABD'ye bırakmıştır.

Meşru müdafaa hakkına ilişkin önemli bir diğer husus, devletin bu kapsamda aldığı tedbirleri BM Güvenlik Konseyi'ne bildirme prosedürüdür. Bu bildirim yükümlülüğü BM anlaşmasında açık ve kesin olarak düzenlenmiş olduğu halde, uygulamada her zaman gözetilmemiştir. Bildirim koşulunu Afganistan krizinde ABD'nin de yerine getirmemiş olması dolayısıyla yöneltile eleştiriler vardır. Bu eleştiriler ABD'nin daha önceki birçok örnekte olduğu gibi uluslararası hukuka aykırı davrandığı görüşüne dayanmaktadır. Ancak hem teamül uygulamaları hem de Uluslararası Adalet Divanı'nın görüşü²⁶ bildirim koşulunun, olmazsa olmaz bir ön koşul olarak değerlendirilemeyeceği şeklindedir. Ayrıca bildirim koşulunun yerine getirilmemesi durumunda Güvenlik Konseyi'nin, ABD'nin meşru müdafaa hakkının geçersizliğine hükmetme yetkisi vardır.²⁷ Üstelik Uluslararası Adalet Divanı da BM sistemini sonuna kadar desteklemekle birlikte teamül hukukuna göre bildirim yükümlülüğünün zorunlu olmadığını değerlendirmiştir.²⁸ Bu noktada yeniden Güvenlik Konseyi'nin isteksiz tutumu ve dolayısıyla BM'nin etkisizliği ile yarattığı belirsizlikler nedeniyle tüm alan ABD'ye kalmıştır.²⁹ Bu konudaki hukuksal prosedürün izlenmemiş olmasında

²⁶ Uluslararası Adalet Divanı'na göre, bir devletin meşru müdafaa hakkı kapsamında aldığı tedbirleri BM Güvenlik Konseyi'ne bildirme yükümlülüğü esasa ilişkin değil prosedürel bir zorunluluk olduğu için, bildirimde bulunulmamış olması meşru müdafaa hakkını düşürmemektedir. (Nikaragua Davası)

²⁷ Buradaki geçersizliğe hükmetme konusunda BM Güvenlik Konseyi takdir yetkisine sahiptir. Konsey bildirim koşulunun yerine getirilmemesi üzerine geçersizliğe hükmedebileceği gibi geçerli olduğu sonucuna da varabilir. Dolayısıyla, bildirim koşulunun yerine getirilmemesi nedeniyle otomatik olarak meşru müdafaa hakkı kaybedilmiş olmaz.

²⁸ Stanimir Alexandrov, *Self Defence Against the Use of Force...* s.146-149.

²⁹ Alain Pellet'in Le Mond'da yayınlanan 15 kasım tarihli yorumu için bkz: "Belirsizliklerin Kaynağı Birleşmiş Milletler," *Radikal*, 18 Kasım 2001.

sorumluluğun sadece ABD'ye değil harekate ağırlığını koyamayan BM'e de yüklenmesi gerektiğini vurgulamak gerekmektedir. Şu halde, BM Anlaşması'nda öngörülen bildirim yükümlülüğünün yerine getirilmemiş olması, tek başına meşru müdafaa eylemini hukuka aykırı hale getirmemektedir. Bunun yanında uluslararası yargılamada, meşru müdafaa iddiasında bulunan devletin bundan emin olmamasına karine sayılarak bu iddiayı zayıflatıcı nitelikte bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.³⁰

BM 51. Maddesi ile NATO Anlaşması 5. Maddesi Arasındaki İlişki

12 Eylül 2001'de alınan kararla NATO tarihinde ilk kez ittifakın 1949 tarihli kurucu anlaşmasında yer alan 5. Madde uygulamaya geçirilmiştir. NATO Anlaşması 5. maddeye göre; ittifak üyelerinden biri ya da birkaçına karşı saldırıda bulunulması halinde, saldırı tüm ittifak üyelerine yöneltilmiş gibi değerlendirilecek ve BM Anlaşması 51. maddesine uygun olarak bireysel veya kolektif meşru müdafaa hakkı çerçevesinde, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak üzere gerektiğinde kuvvet kullanma yoluna giderek her türlü önlem alınacaktır; bu kapsamda alınan tüm önlemler Güvenlik Konseyi'ne bildirilecektir.³¹ Düzenlemeye uygun olarak, ABD'nin 11 Eylül'de uğradığı silahlı saldırının 5. madde kapsamında değerlendirildiği yönündeki karar, NATO Genel Sekreteri Lord Robertson tarafından, kararın alındığı tarihte BM Genel Sekreterine bildirilmiştir. Alınan karar çerçevesinde NATO üyesi tüm ülkeler bireysel olarak saldırının mağduru olan devlete sivil ya da askerî yardımda bulunmakla yükümlü tutulmuş ve Kuzey Atlantik Konseyi'nin alacağı yeni bir karara kadar hiçbir eylemde bulunulmacağı bildirilmiştir.

Görüldüğü gibi 8 Ekim'de Afganistan'da başlatılan hareketin ilk safhasında NATO yer almamıştır. Harekatı yürüten ABD ve stratejik müttefiki İngiltere olmuştur. Ancak daha sonraki aşamalarda birçok NATO üyesi, hatta NATO üyesi olmayan ülkeler askerî ve tıbbî her türlü yardım ve destek sağlamışlardır. Bu arada operasyon süresince Güvenlik Konseyi'ne bilgi verilmiş ve uluslararası barış gücü oluşturulması konusunda görüş bildirilmiştir. Bu konuya GK'nin yaklaşımı yine son derece isteksiz ve çekingen olmuştur.³² ABD'li temsilcilerin ise barış

³⁰ Stanimir Alexandrov, *Self Defence Against the Use of Force...*s.147.

³¹ İlgili Web adresi: <http://www.nato.int/terrorism/five.htm>

³² Amerikalı temsilciler ile BM yetkilileri arasında geçen görüşme raporları ve operasyonla ilgili basın bildirimleri için bkz: <http://www.un.int/usa>

gücü kurulması yönündeki ısrarına bağlı olarak GK'ni ikna ve bu konuda konsensüs sağlanması için yoğun çaba sarf ettiği anlaşılmaktadır.

Afganistan Krizine İlişkin Güvenlik Konseyi Kararlarının Hukuksal Bakımdan Değerlendirilmesi ve Kararlarının Sonuçları

Güvenlik Konseyi kararlarıyla aynı tarihte BM Genel Kurulunun aldığı 56/1 nolu yüzeysel kararı saldırıların kınarken uluslararası işbirliği için çağırıda bulunmaktadır.³³

11 Eylül ertesinde BM Güvenlik Konseyince alınan ilk karar olan 1368 sayılı karar da, Genel Kurul kararına paralel şekilde, 11 Eylül saldırılarını kınamakta ve bu saldırıların barış ve güvenliğe tehdit teşkil ettiğini bildirmektedir.³⁴ Yine karar metninin lafzında yer almamakla birlikte meşru müdafaa hakkının varlığının tanınması kararın en önemli sonucudur. Bu karar BM 51. maddedeki bireysel ve kolektif meşru müdafaa varlığını tanımakla birlikte, hiçbir şekilde ABD adına operasyon düzenlenmesiyle ilgili bir yetkilendirme söz konusu değildir.

.....
: **11 Eylül ertesinde**
: **alınan Güvenlik**
: **Konseyi kararlarında,**
: **terörizmle**
: **mücadelede askerî**
: **güç kullanılabileceği**
: **yönünde hiçbir açık**
: **hüküm yer**
: **almamaktadır.**
.....

Aynı şekilde 29 Eylül 2001 tarihinde aldığı 1373 sayılı kararla Güvenlik Konseyi terörizmle mücadele çağrısında bulunmuş ve devletlerden terörist eylemlerin finansmanının engellenmesini istemiştir. Önceki karardan farklı olarak 'bu kararın uygulanması için Güvenlik Konseyi her türlü tedbiri alacaktır' ifadesine yer verilerek, Güvenlik Konseyi'nin yetkisi son derece geniş tutulmuştur. Konsey'in yetkisinin alışılmamış bir şekilde

genişletilmesi 1373'teki ifadelerle göre 'bütün uluslararası terörist eylemlerin barışa karşı tehdit oluşturduğunu' belirterek müdahale alanını genişletilmiş oluyor. Konsey'in bu yaklaşımını yeni bir uluslararası yasa olarak niteleyenler³⁵ olduğu gibi, ABD'nin hareket serbestisini sınırlandırmak amaçlı olduğu şeklinde yorumlayanlar da vardır. Bu kararda da askerî operasyon konusunda bir yetkilendirme söz konusu değildir.

³³ 12 Eylül tarihli Genel Kurul kararı için bkz: <http://www.un.org>

³⁴ Carsten Stahn, 'Security Council Resolutions 1368 (2001) and 1373 (2001): What They Say and What They...'

³⁵ Alain Pellet'in Le Mond'da yayınlanan 15 Kasım tarihli yorumu için bkz: "Belirsizliklerin Kaynağı..."

Sonuç olarak her iki kararda da terörizmle mücadelede askerî güç kullanılabilmesi yönünde hiçbir açık hüküm yer almamaktadır. Kararlarda, Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrasında alınan 678 sayılı karardan farklı olarak "güç kullanma dahil her türlü tedbiri alma yetkisi"ni devletlere vermiş de değildir. Bu da demek oluyor ki alınan kararlarda BM Güvenlik Konseyi güç kullanımına açıkça izin vermemiştir.³⁶ Bununla birlikte terörizme karşı güç kullanma hakkının doğduğu yorumuna kapalı olmayan bir anlatım olduğu da söylenebilir. Bunun birinci nedeni olarak, BM Genel Kurulu'nun 'Saldırının Tanımı' konusundaki bildirisinde,³⁷ silâhlı grupların saldırılarının 51. madde kapsamında kabul edilmesi için, yaptıkları tahribatın devlet ordularının yaptığı tahribat düzeyinde olması şartı aranıyordu.³⁸ Oysa 1373 sayılı kararın 3. paragrafında her uluslararası terörizm eyleminin dünya barış ve güvenliğine tehdit oluşturduğu belirtilmiştir ki, bunun anlamı ABD'dekinden daha hafif sonuçları olan saldırıların da uluslararası işbirliği konusu olacağını göstermektedir. Yani Afganistan olayında meşru müdafaa hakkı kapsamında alınacak önlemlerin askerî güce dayalı olamayacağına ilişkin bir saptama olmadığına göre zımnen onay gerçekleşmiştir diyebiliriz. Ayrıca operasyonun devamında da BM tarafından güç kullanımı aleyhinde bir görüş ya da kınama gerçekleşmemiştir.³⁹ Burada BM Güvenlik Konseyi meşru müdafaa hakkını kullandığını iddia eden devlete karşı geri kalan alternatif karar mekanizmalarını işletmediğine göre aldığı kararlar (1373) dolayısıyla zımnen haklılığına hükmetmiştir. UAD'nin Nikaragua yargılaması sırasında yaptığı, teamül hukukunun BM Anlaşması hukukundan daha esnek düzenlemeler içermediği yönündeki değerlendirmesi.⁴⁰ Bu yorumu zayıflatsa da, burada zımnî yetki görüşünün dayanağı kararın kendisidir. Zaten yetkinin varlığını kabul etmesek de güç kullanma yetkisi konusundaki 'kasıtlı' belirsizlik sonuç olarak Afganistan operasyonuna meşruiyet kazandırmıştır.

Güvenlik Konseyinin aldığı bu son kararlarda yer alan, terörizme karşı müdahale alanını genişletici nitelikteki hükümlerin önemli bir sonucu daha vardır. Bu kararlar UAD'nin, başka devletlere saldırılarda

³⁶ İbrahim Kaya, "11 Eylül Saldırıları ve Sonrası...", s.105; Carsten Stahn, "Security Council Resolutions..."

³⁷ Bkz. BM Genel Kurulu'nun 14 Aralık 1974 tarihli 3314 sayılı kararı, Bkz: Melda Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, İzmir 2000, s. 196.

³⁸ Gündüz Aktan, "Büyük Hamle," *Radikal*, 6 Ekim 2001, 11 Eylül saldırısının niteliği hakkında uluslararası hukuksal değerlendirmeler için bkz: The Attack on the World Trade Center: Giorgio Gaja, 'Legal Responses- In what Sense was There an "Armed Attack"?' , *European Journal of International Law* Web sitesi: <http://www.ejil.org>

³⁹ İlgili devletin meşru müdafaa hakkını kullandığı iddiasının Güvenlik Konseyi'nce reddedildiği duruma, İsrail'in 1960'lı ve 1970'li yıllarda Lübnan ve Ürdün'de konuşlanmış Filistinli gruplara karşı düzenlediği saldırılar örnek verilebilir.

⁴⁰ Berdal Aral, *Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa...*, s.25

bulunan terörist örgütleri barındırmalarının hukukun ihlali olduğu ve dolaylı saldırı sayılabileceği yönünde Nikaragua kararı ile bir arada değerlendirildiğinde, ABD'nin Afganistan hareketini meşrulaştırma çabaları çerçevesinde, terörist oluşumları barındıran ülkelerin askerî müdahalelere muhatap kılınmaları imkanının genişlediği sonucu ortaya çıkmaktadır.⁴¹

BM, NATO ve ABD İlişkisi

Yukarıdaki değerlendirmelerde Güvenlik Konseyi kararlarının maksatlı olarak güç kullanmaya ilişkin belirsiz bir alan bıraktığını sonucuna varmıştık. Bunun amacı, BM'nin uluslararası hukuksal sınırlamalardan kaçınma eğiliminde olan ABD'yi her türlü eyleminde desteklemek yükümüyle karşı karşıya bırakacak bir karar almaktan kaçınmak istemesi olabilir. Kaldı ki 51. maddesine dayalı olarak başlatılan operasyonu yasadışı olarak nitelendirecek herhangi bir Güvenlik Konseyi kararı, daimî üye olan ABD ve İngiltere'nin de olumlu oyuna ihtiyaç gösterdiğinden böyle bir olasılıktan bahsedilemez. Buna karşın eğer Konsey ABD'yle kısmî de olsa işbirliği yapmak istemeseydi BM Güvenlik Konseyi'nin olağan görev koşulları çerçevesinde askerî Kurmay Komitesi kurarak inisiyatifi ele alması gerekirdi. Ancak ABD ve İngiltere'nin başlattığı askerî operasyonu ikame edecek tedbirler alınmamış olduğundan Afganistan operasyonuna açık olarak destek verdiği ortaya çıkmaktadır.

BM Güvenlik Konseyi'nin yapısına baktığımızda daimî üyeliklerde, bir yanda ABD ve İngiltere, diğer yanda Çin ve Rusya, ortalarında da Fransa yer almaktadır. Oysa Soğuk Savaş döneminde ABD'nin SSCB'ye karşı 3 müttefiki vardı. Buna göre bir anlamda ABD'nin Güvenlik Konseyi ortamında teknik olarak daha zayıf bir durumda kaldığını görmekteyiz. Fakat Afganistan örneğinde ABD, geleneksel yaklaşımı olan baskıcı işbirliği taktiğini işleterek tüm üyeleri kendi cephesine katmıştır. Operasyon hakkında 7 Ekim'de BM Sekreterini bilgilendiren ABD ve İngiltere,⁴² operasyonun devam ettiği sırada uluslararası güç konusunda da Güvenlik Konseyi'ni ikna etmiştir. Tabi burada konunun ekonomik boyutunu hatırlamak gerekmektedir. Amerikan yönetimi, BM bütçesinin % 25 lik bir bölümünü karşılamaktadır.⁴³ Bu noktada bir

⁴¹ İbrahim Kaya, '11 Eylül Saldırıları ve Sonrası...s. 102-107

⁴² Güvenlik Konseyi Başkanının ilgili basın bildirisi için bkz: www.un.org/News/Press/docs/2001/afg152.doc.htm

⁴³ 11 Eylül öncesinde BM Büyükelçisi Richard Holbrooke'un girişimiyle başlatılan görüşmeler sonunda Genel Kurul'dan çıkan kararla ABD'nin ödeme payı yıllık bütçenin %25'inden %22'sine indirilmişti. Bkz: Daniel Smith, "Organizing for Peace," *Defense Monitor*, Cilt No:30, Ocak 2001

organizasyonun, bütçesinin dörtte birini karşılayan devlet ile karşı karşıya gelmeyi göze almasını tutarsız bulan bazı Amerikalı yorumcular BM'nin ABD'nin kararlarını sınırlamaya yetkisi olduğunu bile reddetmektedir.⁴⁴ Bu konudaki yaklaşımı yansıtan bir örnek, BM'nin Bosna ve Hırvatistan'daki görevinde başarısızlıkla suçlanmasına bağlı olarak, Afganistan'daki barış gücü oluşumuna ilişkin isteksiz hareket etmesi karşısında, Bush'un Annan'a gecikmiş bütçe ödemelerinin büyük bölümünün karşılanacağını belirtmesi gösterilebilir.⁴⁵ Kısa süre sonra BM yetkilileri ile AB'li temsilcilerin anlaşmaları sonucu Uluslararası Güç Mutabakatı (ISAF) imzalandı.⁴⁶ Böylece ABD Uluslararası gücün konuşlandırılması konusunda da isteklerine ulaşmış oldu.

Soğuk Savaş sonrası ABD, kitle seferberliği için kullanmakta olduğu SSCB tehdidinin yerine yeni düşmanlara ihtiyaç duymuştur. Özellikle, 1995'ten itibaren tek süpergüç konumunda kalan ABD'nin caydırıcılık stratejisi, SSCB'den "haydut devletlere" kaydırılmıştır.⁴⁷ Son dönemde 'şer eksenî' olarak adlandırılan tehdit unsuru çerçevesinde Irak, İran ve Kuzey Kore sayılmaktadır. Aslında ABD bu devletlerden kendisine yönelik tehdit söylemlerini kendi hareket serbestisini genişletmek için kullanmaktadır. Bu bağlamda, yeni baskı araçlarından biri olarak kabul edilen askerî müdahalelerin ABD yararına sonuç getirebilmesi için üç koşulu taşıması gerekmektedir. Birincisi, operasyon BM gibi uluslararası bir örgüt tarafından yasallaştırılmış olmalıdır; ikinci olarak gönüllü ya da gönülsüz olarak müttefik güçlerin desteği alınmış olmalıdır; son olarak da Amerika'nın doğrudan uğradığı can kaybı olmamalıdır.⁴⁸ Ancak, bu koşullarda gerçekleştirilecek bir müdahale ABD adına sonuç getirici olabilir. Fakat, bu üç koşulu taşıyan müdahaleler bile, içerde ya da dışarda ABD'ye yönelik muhalefeti güçlendirme riski taşımaktadır.⁴⁹ İşte Afganistan operasyonu bu kriterlere uygun yürütüldüğü için beklenenden daha kısa bir sürede amaca ulaşılmıştır. Operasyon sonrası için en önemli husus ise, süper gücün dayatmaları ile uluslararası hukuk kurallarına saygı arasında dengenin korunması gerektiğidir. Sonuç bölümünde ele alınacağı gibi operasyonun bitiminde ABD ikinci bir sınav vermek durumunda kalacaktır.

⁴⁴ Jesse Helms, "American Sovereignty and the UN," *National Interest*, Kış 2000/2001, Sayı 62.

⁴⁵ Konuyla ilgili Tim Judah'ın raporu için bkz: Institute for War and Peace Web Sitesi: <http://www.iwpr.net>: 'UN Balks at Post-Taleban Role', 19 Ekim 2001.

⁴⁶ <http://www.ntvmsnbc.com> Web Sitesi: "Uluslararası Güç Mutabakatı İmzalandı," 10 Aralık 2001.

⁴⁷ Naom Chomsky, *Amerikan Müdahaleciliği*...s. 21.

⁴⁸ *Birleşmiş Milletler*, Charles Chaumont, çev. Radi Başgut, Mart 1995, s.

⁴⁹ Samuel Huntington, "The Lonely Superpower," *Foreign Affairs*, No 78, Sayı 2, Mart/Nisan 1999.

BM mekanizmalarının güvenlik örgütü olarak NATO ile ilişkisini ise bölgesel güvenlik örgütleriyle işbirliği hukuksal temeline oturtmak gerekir.⁵⁰ BM sisteminin ABD ve NATO üyesi zengin ülkelerin kontrolü ile işlediği görüşüne paralel yaklaşımlara göre, yapılan askeri hareketleri desteklemeyen ülkeler çeşitli ekonomik yaptırımlarla karşılaşmakta ya da ihtiyaçları olan ekonomik yardımdan yoksun bırakılmaktadır. Böylece Sovyetlerin yıkılmasından itibaren karşısında hiçbir sınırlayıcı güç ya da güvenlik mekanizmasının kalmadığı NATO da BM örgütünü aşmış olmaktadır. Aslında 1990'larda bunun tam tersi beklenmekteydi. Yani BM sisteminin NATO'ya karşı politik ve moral bir siper olması gerekirdi; ancak kendini destekleyen ve desteklemeyenleri para ödülü ya da cezasıyla karşılama kapasitesi taşıyan ABD ekonomik gücü ve buna bağlı askeri hegemonyası BM'yi karakterini değiştirerek kendi çıkarlarına muhalefet edemeyen bir mekanizmaya dönüştürmüştür. Mesela 1990-91 Körfez Krizi sırasında Çin bazı Güvenlik Konseyi kararlarına çekince koyduğu halde veto yetkisini kullanmaya cesaret edememiştir; Rusya ise 1994'e kadar veto yetkisini kullanmamıştır. Bu dönemde Güvenlik Konseyi kararlarına muhalefet edebilen iki ülkeden Küba ekonomik ambargoyla, Yemen ise Suudi Arabistan'ın ekonomik desteğinden mahrum edilerek cezalandırılmışlardır. Ayrıca 1998'de İngiltere ve ABD tarafından Irak'a düzenlenen bombardımanlarda yine Güvenlik Konseyi'nin görüşü alınmadan yapılmıştır.⁵¹ NATO'nun Kosova müdahalesi sırasında da Güvenlik Konseyi'nin konuşlanacak barış gücünü yetkilendirmesi konusundaki Fransa'nın muhalefetiyle karşılaşan ABD, ısrarla NATO'nun BM'den bağımsız olarak hareket etmesi gerektiği iddiasını sürdürmüştür. BM anlaşması ve uluslararası hukukun sınırlamalarından huzursuz olan ABD son NATO karar metninde "yetkilendirme" sözünün yer almasını kabul etmemiş, yerine "onaylamak" sözü kullanılmıştır.⁵² Benzer şekilde Irak'ın bombalanmasında da ABD BM sistemine ne kadar duyarsız olduğunu göstermiştir. Kuveyt'in yanında yer alan Koalisyon Güçlerine yetki veren Güvenlik Konseyi'nin 678 sayılı kararı ABD öncülüğündeki askeri gücün Arabistan yarımadasında konuşlanmasından sonra kabul edilmiştir. Oysa olağan prosedürün tam tersi bir sırayla gözetilmesi gerekliydi.

Bugüne kadar BM'nin etkisizliği karşısında, NATO yapılanması çerçevesinde öne çıkan lider ülkelerin, uluslararası hukuksal mekaniz-

⁵⁰ 9 Aralık 1994 tarihli BM Güvenlik Konseyi 49/57 nolu deklarasyonu uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında bölgesel güvenlik örgütleriyle işbirliğini düzenlemektedir, bkz: derleyenler, Dietrich Rauuschning, Katja Wiesbrock, Martin Lailach, *Key Resolutions of the United Nations General Assembly 1946-1996*, Cambridge, 1997, s. 95.

⁵¹ Raju G. C. Thomas, "NATO, the UN and International Law," *Mediterranean Quarterly*, 10 Mart 1999, s.25-50

⁵² Naom Chomsky, "Judge the US by Deeds, Not Words," *New Statesman*, 4 Ekim 1999, Cilt 128, Sayı 4431.

malara sadece kendi çıkarlarıyla bağdaştığı ölçüde başvurdukları görüşü de yukarıdaki saptamaları desteklemektedir. Bu eğilimlere karşı AGSP projesinin geliştirilmesi ile birlikte NATO tekeli kırılmaya başlanmıştır. Kendi hareket serbestisini sürdürmede şimdiye kadar NATO'yu kullanan ABD Afganistan'da sağlanan başarıdan sonra 'terörizm' aracını, yeni baskıcı işbirliği siyasetinin yöntemi haline getirebilir. Sonuç olarak operasyonun hukuksal çerçevesi tutarlı gibi gözükse de, bu görünüm Amerikanın yaklaşımlarında değişme olduğunu değil aynı yaklaşımlara farklı araçlar bulunduğunu göstermektedir. Bu noktada ABD'nin sürekli bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulmasını desteklemediğini,⁵³ hatta 1986'da UAD'nin yetkisini reddettiğini⁵⁴ hatırlamak gereklidir.

Sonuç

Afganistan operasyonunu ABD'nin bugüne kadar karıştığı birçok askerî müdahaleden farklı olarak meşruiyetini güçlendiren hususlardan birisi ABD'nin bizzat kendisine yöneltilmiş bir saldırıya karşı meşru savunma pozisyonunu kullanmasıdır ki; bu pozisyona çok uygun bir hukuksal çerçeve çizilmiştir. Diğer bir husus da, askerî hareketin hukuka aykırılığına ilişkin, BM Genel Kurulu tarafından da olumsuz hiçbir kararın çıkarılmamış olmasıdır. Bugüne kadar pek çok uluslararası askerî müdahalede veto mekanizması nedeniyle, Güvenlik Konseyi'nde yaptırım gücüne sahip kararların alınamamasına rağmen Genel Kurul farklı niteliklerde olumsuz kararlar alma yoluna gitmiştir.⁵⁵ Oysa, Afganistan operasyonuna yöneltilen eleştiriler BM bünyesinde somut tepkiler düzeyine ulaşmamıştır. Bununla birlikte operasyon safhasından sonra da gündeme gelebilecek sorunlar olabilir. Şimdiden, ele geçirilen teröristlerin tutukluluk hâlleri ve yargılanması konusundaki yaklaşımıyla ABD ciddi tepkilerle karşılaşmıştır. Müdahale sırasındaki bombardımanlarla sivillerin ölümüne sebebiyet vermek 1949 tarihli Cenevre Protokolü'ne aykırıdır. ABD ve İngiltere bu protokole taraf olmadıkları halde, günümüzde Cenevre Protokolünün getirdiği düzenlemeler uluslararası teamül hukukunun bir parçası olarak kabul görmektedir.⁵⁶ Bu nedenle ister BM bünyesinde ister başka şekilde

⁵³ Raju G. C. Thomas, 'NATO, the UN... Ayrıca uluslararası hukuk sisteminde tek merkezli yargılama mekanizmalarının oluşturulmasının devletlerin keyfi davranışlarının azaltacağı görüşü hakkında bkz: Funda Keskin, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma...* s.

⁵⁴ Nikaragua davası dolayısıyla 1985'te ABD, UAD'nin yargı yetkisini tanımış olduğu 'kabul bildiri'ni geri çekmiştir; bkz: Melda Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, İzmir 2000, s. 191

⁵⁵ Berdal Aral,...

⁵⁶ Joseph P. Bialke, "United Nations Peace Operations..."

.....
 :
 : **ABD'nin gücü,**
 : **başkaları üzerindeki**
 : **hegemonyasını baskı**
 : **aracı olarak**
 : **kullanmakta değil,**
 : **diğer devletlerle**
 : **(asimetrik) işbirliği**
 : **ilişkileri kurarak**
 : **uluslararası toplumun**
 : **yararına**
 : **çalışabilmesinde**
 : **yatmaktadır.**

harekat düzenlesin Cenevre hükümleri, hiçbir savaş hukuku anlaşmasına taraf olmayan ABD açısından da bağlayıcıdır. Örneğin Kore Savaşı'nda taraf olmadığı halde hem Kuzey Kore hem BM askerleri Cenevre Konvansiyonuna uymakla yükümlü kılınmışlardır. Daha önce birçok kez Amerika bu konvansiyon hükümlerini ihlâl etmiştir. Örneklerden birisi, Körfez Savaşı sırasında kesin hedef gözetmeyen bombardımanların yapılmasıdır. Bu doğrultuda ABD'nin Afganistan'da sivil altyapı merkezlerini bombalayarak işlediği fiiller meşru müdafaaada zorunluluk ilkesinin de ihlalidir.

Afganistan örneğinden yola çıkılarak basit bir anlatımla; uluslararası düzenin zayıf olanlara sınırlı bir düzeyde koruma sağlayarak uluslararası toplumun zayıf ve güçlü unsurları arasında dengenin korunmasına yaradığı söylenebilir. Eğer bu taraflar arası dengeyi bozacak uçurumlar yaratılırsa Huntington'un değerlendirmelerinde yer verdiği "haydut süpergüç" algılaması oluşur.⁵⁷ Bu durumda düzenin kaybedenler cephesindeki bazı uçlar öne çıkarak sisteme zarar verebilir. ABD'nin Afganistan'daki bu uçları törpüleme işlemi aslında kendi hegemon varlığını sağlayan mevcut sistemi koruma çabasıdır. Sonuçta düzenin korunmasında en büyük çıkarı olan yine ABD'dir. Yine de bu süreçten ders alınmalı yeni uç tepkiler yaratmayacak şekilde hassasiyet gösterilerek kendisi dışındakileri de tatmin edecek çözümler getirmelidir. Bu bağlamda 11 Eylül olaylarıyla birlikte, ABD'nin kendi retoriklerini haklılandırmada yeni bir muhatap bulduğu kabul edilmektedir. Ortadan kalkan Sovyet tehdidinin yerine ikame edilecek terörizm gözde bir paradigma haline gelmiştir. Ancak, ABD'nin uluslararası hukuka aykırı eylemleri ona bir düzeyden sonra zarar vereceğinden bu hukuk düzenine uygun hareket etmenin ABD'nin de çıkarına olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı Strobe Talbott'un ifadesiyle ABD'nin gücü, "başkaları üzerindeki hegemonyasını baskı

⁵⁷ Huntington'un tek kutuplu dünya düzeninde değişen global politikalar, yeni güç algılamaları ve ABD hakkındaki serseri süper güç -rogue superpower tanımlaması hakkındaki değerlendirmesi için bkz: 'The Lonely Superpower', *Foreign Affairs*, Mart/Nisan 1999, Cilt 78, Sayı 2.

aracı olarak kullanmakta değil, diğer devletlerle (asimetrik) işbirliği ilişkileri kurarak uluslararası toplumun yararına çalışabilmesinde yatmaktadır". Bu doğrultuda artık tek yanlı müdahaleler ABD'nin dış politik alanda felaketini getirecek etkiye olacağına farkına varılmıştır.⁵⁸ Bugün artık 1991 Irak müdahalesinin gerçekleştirildiği dönem sona ermiştir. Bu yıllar tek kutupluluk dönemini temsil etmektedir. Bugünkü çok kutuplaşma safhasında aynı eylemler farklı tepkilerle karşılaşmaktadır 1998'in dünyasında ABD ve İngiltere'nin Saddam'a yönelttiği saldırıyı kimse desteklememiş, Eleştirilenlerin sayısı artmıştır 1991 dünyası ile 1998 dünyası aynı olmadığından ABD'nin bugüne kadarki operasyonlarında izlediği yöntemlere kolaylıkla başvuramayacağı söyleyebiliriz. Bugün ABD'nin her zamankinden çok müttefik desteğine ihtiyacı olduğundan, menfaatlerini kolladığı uluslararası operasyonlarda tek başına hareket etme hususunda daha hassas davranması gerekmektedir. Dolayısıyla BM içindeki pozisyonunu kullanırken daha duyarlı davranmalıdır. Yoksa ABD'nin çıkarlarını gözetmek üzere giriştiği eylemler tamamen ters sonuçlar doğurabilir.

Afganistan Operasyonu'nun beklenenden çok daha kısa bir zamanda sonuçlanması ABD yönetiminin yeni bir atılım psikolojisine kapılmasına sebep olmuştur. Bush'un Kongre'nin birleşik oturumunda yaptığı konuşma sırasında 'terörizmle mücadelemiz yeni başlıyor' tarzındaki ifadeleri, Afganistan Operasyonu'nda sağlanan başarının Amerika tarafından yeni bir seferberlik atağına geçmek için bir fırsat olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Bush'un tek taraflı politikalarına destekleyenler, ABD'nin iddialı tek taraflı girişimlerini eleştirenlerin hayal kırıklığına uğradığını ileri sürmüşlerdir.⁵⁹ Bir ölçüde de olsa 11 Eylül saldırılarının ABD'nin itibarından kaybettirdiklerini operasyonun başarısıyla birlikte geri kazandığı yorumları yapılmaya başlanmıştır. Ancak bu yorumları çok ileri götürmemek gerekir. Çünkü, Operasyonu meşrulaştırmada işbirlikçi bir yaklaşım izleyerek Birleşmiş Milletler başta olmak üzere uluslararası toplumun desteğini sağlayan ABD beklenmedik başarının yarattığı olumlu manzaranın etkisiyle yanılgıya düşebilir. Bush'un cesaretli konuşmaları aslında kendi içinde bir risk taşımaktadır. Bir yanda Afganistan'daki başarının ABD'nin küresel tekeli koruduğuna dair gösterge kabul ederek Huntington'un⁶⁰ çok kutuplaşmanın ABD'nin hareket serbestisini sınırlayacağı tezini yanlışlama çabasında olanların gözden kaçırdığı bir nokta var. ABD'nin bekçilik pozisyonunda yer aldığı dünya düzeni, yine kendisinin bu son

⁵⁸ Huntington, 'The Lonely Superpower...

⁵⁹ Paul Rogers, The Observer, 27 Ocak 2002.

⁶⁰ Huntington, 'The Lonely Superpower...

başarisından aldığı cesaretle bölgesel süpergüçleri hareketlendirecek eyleme girişmekten kaçınması gerekir.⁶¹ Aksi takdirde Afganistan başarisı, küresel güç tekelini kaybetmekte olan süpergücün tahtının sağlamlığını kanıtlamada kullandığı son deneyimi olarak kalabilir. Sonuç olarak önemli olan, süper gücün dayatmaları ile uluslararası hukuk kurallarına saygı arasında dengenin korunabilmesidir.

Tüm kusurlarına rağmen BM, dünya barışını kurma ve koruma iddiasını taşıyan global nitelikteki tek örgüttür.⁶² Bununla birlikte Afganistan operasyonunda da gönülsüzce kararlar alarak yarattığı belirsizlik ile uluslararası alanda huzursuzluk ortamı oluşmasında ABD'ye ortaklık etmiştir. Ancak bugün ve yakın gelecekte BM'nin alternatifi olabilecek bir yapılanma söz konusu değildir. Neticede BM'nin, ABD çıkarlarının uluslararası kamu düzeninin korunması gerekleriyle örtüştüğü bir süreç olarak Afganistan operasyonu sırasında, bugüne kadar olduğundan farklı bir tutum içerisinde olmadığı söylenebilir.

⁶¹ Tank Ali, "Savaşın Sonra," *Evrenin Efendileri: NATO'nun Balkan Seferi (der)*, İstanbul 2001

⁶² Michael Hirsh, "Peacekeeping Hybrid Future," *Foreign Affairs*, Kasım-Aralık 2000, Cilt 79, No 6.